

Андреј Стојановић (Београд)

Интимизација у српској научној прози

Кључне речи:

интимизација, српска проза, жанровска експресивност, дијалогизованост научној прози, коауторска функција адресата.

Рад је посвећен проучавању феномена интимизације (начина зближавања с адресатом), како са становишта опште теорије тако и са аспекта (прелиминарне) практичне анализе, која се спроводи на материјалу старије и савремене српске научне прозе.

1. Питања организације усмене комуникације (понајпре елемената разговорног, колоквијалног) у структури књижевног текста одавно привлаче пажњу истраживача. Елементи разговорног језика и живих наративних интонација лако се могу пронаћи у жанровским формама сказа, мемоара, белетризованих записа, дневника и других остварења фикционалне литературе. У словенској филологији, „интимизација“ се везује, поред осталог, за име академика Л. А. Булаховског који је 40-их година XX века први¹⁾ увео тај термин, проучавајући белетристичку ли-

тературу писаца прве половине XIX века. Појава интимизације неретко се посматра као један од начина уметничке и, уопште, функционално условљене организације „стихије усменог говора“ у књижевном тексту (најчешће на материјалу белетристичке и публицистичке литературе)²⁾.

Од 70-тих година прошлог века о феномену „интимизација“ узгредно говоре и истраживачи научне литературе (М. С. Глазман, Л. В. Славгородска, Ј. С. Тројанска, М. Н. Кожина, Н. А. Линк и др.), понајпре у оквиру својих размишљања о природи научног стваралаштва или дијалогском

1) Шире о томе види: Бельчиков 1974: 39.

2) Под интимизацијом излагања текста Бельчиков (1974: 38) подразумева „изражавање емоционално-експресивног и интелектуалног садржаја који је повезан са стварањем ефекта комуникације, личног контакта аутора с читаоцем, представљањем спонтаног дијалога, разговора међу њима“.

карактеру научног функционалног стила. У домаћој функционалној стилистици појава интимизације једва да је и наговештена (на материјалу српских научних текстова – Стојановић 1989: 132; Стојановић 2000: 105). О неистражености тог феномена у србистици довољно сведочи и банална чињеница да у постојећим речницима нашег језика (рачунајући и Вујаклијин Лексикон страних речи) реч „интимизација“ није ни посведочена. То је разлог више да у овоме раду – пре свега за потребе домаће стилистике – задржимо пажњу на феномену интимизације, како са становишта опште теорије тако и са аспекта (прелиминарне) практичне анализе на материјалу старије и савремене српске научне³⁾ прозе. Поређење старије и савремене литературе није производ случајности јер се у раду уважава принцип историзма, обраћа посебна пажња на еволуцију језичке употребе односно стилистичких норми научног функционалног стила српског језика. Треба нагласити да наше бављење назначеном проблематиком не претендује на свеколику исцрпност, нити на дефинитивна решења. То је стога што озбиљније сагледавање функционалностилског раслојавања срп-

ског језика на репрезентативном материјалу, у ствари, тек предстоји.

2. Теоријски аспект проучавања интимизације намеће да се испитивани феномен стави у шири контекст. То значи да се интимизација односно одговарајућа анализа писане форме научног текста доводи у везу, пре свега, са тзв. дијалогизованошћу⁴⁾ (схваћеном као универзално својство монолошког и дијалогског говора).

2. 1. У оквиру функционалне стилистике, питање дијалогског карактера научног стила (у његовој писаној реализацији) већ је умногоме истражено⁵⁾, тако да се на томе нећемо превише задржавати. Напоменули бисмо то да се под дијалогизованошћу писане варијанте научног функционалног стила подразумева „изражена у тексту (помоћу језичких средстава) интеракција комуниканата, која се схвата као однос двеју смисаоних позиција, као представљена у говору респектабилност адресата (у ширем смислу, укључујући и друго ЈА), а такође експлицирана у тексту обележја правог дијалога“ (Кожина 1986: 36). Овде се, дакако, подразумева да језичка средства за изражавање интимизације научног текста представљају само део⁶⁾ из

- 3) У овом раду термин „научна проза“ употребљава се у ширем значењу и односи се на текстове најразличитијих жанрова научне литературе, са изузетком научних списа (а таквих је било на „штокавском“ језичком терену у XVIII веку – Стојановић 2000) писаних у форми стиха. Одредница „српска“ означава то да је реч о прози писаној на српском (штокавском) језику.
- 4) Треба разликовати термин „дијалогизованост“ (рус. диалогичность – Кожина 1986: 36) и термин „дијалогизација“. Први термин означава стално обележје говора (испољавање у њему комуникативне функције), док се други (дијалогизација) односи само на конкретни случај дијалогизованости (испољавање у говору обележја усменог дијалога, при чему их адресант креира, да тако кажемо, на вештачки начин). Уп. саодносни термин „дијалогизам“, забележен у Вујаклијином Лексикону страних речи и израза. Још о термину „дијалог“ в. у: Цветановић 1999: 147–150.
- 5) Овде мислимо, пре свега, на капитална истраживања која спроводе Л. В. Славгородска (1978, 1981, 1986) и М. Н. Кожина (1986, 1987, 1998). Уп.: Дускаева 1998..
- 6) Не изненађује чињеница да поједини истраживачи (нпр., Кожина 1994: 235) говоре о интимизацији научне прозе као о појави ужег опсега (у истраживањима употребе

богатог аресанала средстава за изражавање дијалогског карактера научне комуникације.

Дијалогски однос односно интеракцију комуниканата у сфери писмене научне комуникације Маргарита Кожина (1986: 37–38) објашњава (1) комуникативном функцијом језика (лингвосоциолошки фактори) и (2) карактером научног мишљења и научног стваралаштва (социопсихолошки аспект). Кожина је склona да дијалогизованост посматра као својство говора и комуникације (и текста уопште), сматрајући да је та појава условљена „социјалном суштином језика“ и природом спознаје (Кожина 1998: 125). Поједностављено речено, научници пишу своја дела не за себе него их адресују читаоцу (колегама, ученицима). Уз то, систем жанрова научне литературе односно стилистика и структура сваког жанра научне прозе претпоставља одређени круг реципијената. Аутор непрестано води рачуна о читаоцу, усмерава ка њему свој говор, антиципира могуће примедбе, неслагања, тешкоће у разумевању текста и улаже напор да се постигне међусобно разумевање. Једном речју, респектабилност адресата представља незаобилазни принцип језичке комуникације. Управо из тих разлога, у стилистици научног текста присутан је став о коауторској функцији адресата (Славгородская 1981; Кожина 1986). Наиме,

сматра се да читалац заједно са аутором креира⁷⁾ текст јер је његова претпостављена реакција одсликана у текстуалној равни и представља компоненту стилске структуре дела. Адресат научне литературе може постати коаутор⁸⁾ само онда ако је реч о читаоцу којег је аутор унапред за себе „изабрао“ и предвидео, одабравши одређену форму излагања. Покушај да се иста таква форма употреби за дијалог са саговорником који није у стању или не жели постати „коаутор“ засигурно је осуђен на неуспех.

Не задржавајући се више на категорији дијалогизованости научног текста (о томе је довољно писано у: Кожина 1998), треба за потребе нашег разматрања констатовати само два момента.

Прво, интимизација се може (и треба) проучавати у склопу дијалогских односа и интеракције комуниканата научног текста, с тим да се уважава теоријски постулат о томе да појмови „интеракција“ и „дијалог“ (дијалогски карактер комуникације) немају снагу методолошког инструмента у интерпретацији текста, јер звуче неутрално, феноменолошки, не указују на истинске механизме функционисања језика. Уместо тога поменуте појмове треба, по нашем мишљењу, подвести под свеобухватнији појам, односно под одредницу која поседује већи каузалитет. Тај свеобухватни појам носи назив „кооперација“

личне заменице ЈА односно глагола у првом лицу), повезујући ту појаву с оним ситуацијама у којима се саопштава о биографским подацима адресанта, личним емоцијама и доживљајима приликом извођења експеримената, о властитим намерама и сл.

7) Уп.: Славгородская 1986: 132.

8) Уп.: «Если в непосредственном общении слушатель [...] «является соавтором» говорящего», то это с полным правом можно сказать и о читателе научной литературы, но только о таком читателе, которого автор себе заранее «выбрал» и предусмотрел, избрав определенную форму изложения. Попытка использовать ту же форму для диалога с собеседником, не способным или не желающим стать «соавтором», заведомо обречена на неудачу» (Славгородская 1986: 133).

(„принцип заједничке припомоћи компонената“) и представља универзални принцип функционалних система (о томе је већ саопштавано у: *Stojanović* 1999).

Друго, коауторска функција адресата (у тумачењу М. Н. Кожине, А. В. Славгородске и др.) само потврђује методолошку оправданост ослањања на принцип заједничке припомоћи („кооперацију“) као универзални принцип опште теорије функционалних система (*Stojanović* 1999).

146

2. 2. Не треба посебно доказивати да се интимизација научне прозе може посматрати из аспекта текстуалне изражајности. Изражајност, или експресивност (у смислу „најбоље реализације комуникације с уважавањем особености комуницирања у конкретној сфери“ – Кожина 1986: 38) представља једно од битних комуникативних обележја научног стила. Према томе, далеко смо од тврдње да је изражајност (експресивност) некаква привилегија само белетристичких и публицистичких текстова. Уосталом, природу жанровске експресивности исказа добро је растумачио и Бахтин. Он истиче да „у разним сферама језичке комуникације експресивни моменат има различит значај и различит степен интензитета, али он постоји свугде, јер апсолутно неутралан исказ није могућ“ (Бахтин 1986: 278). Овде треба нагласити да носилац експресивности није ни реч⁹⁾ нити реченица (као јединице језичко-граматичког система) већ ту функцију има жанр. Тек у склопу одређеног жанра реч добија своју *ишиич-*

ну експресију. Таква употреба речи је регулисана жанровском нормативношћу. Не упуштајући се у шире разматрање назначене проблематике, напоменули бисмо само то да у српском језику питање тесне повезаности интимизације, дијалогизованости и жанровске експресивности научне прозе тек треба истражити.

2. 3. Већ смо раније споменули да „респектабилност адресата“ представља темељни услов интимизације и централни фактор дијалогизованости језичке (у нашем случају – писмене) комуникације. Наиме, јасно је да однос према адресату налази – неизоставно – одраз у структурирању и карактеру научног текста (то се бар очекује због захтева за поштовањем норми комуникације, у складу с принципима културе говора). У противном, конкретни научни текст нарушава норму комуницирања, културе говора и стилистике (Кожина 1986: 38). У последњем случају појаву „несоцијализоване интимизације“ можемо сагледавати из аспекта конфликтологије¹⁰⁾. За тај аспект значајно је одредити тип контакта између адресанта и адресата, односно, у ужем смислу, показати како се испољава равноправност/неравноправност комуниканата у говорном исказу. Обично се у тој ситуацији разматра само један тип контакта и с њим повезује употреба *средства за интимизацију изражања*. Овде се имају у виду језичка средства која омугућавају, по мишљењу многих истраживача (Муравјева 2002), да се створи ефекат („илузија“) комуницирања, непосредног, лич-

9) Познато је, у концепцији М. Бахтина, да реч може имати свој „стилистички ореол“. Тај ореол припада не речи (као јединици лексичко-граматичког система) него оном жанру у којем конкретна реч обично функционише (Бахтин 1986: 279–290)

10) Конфликтологија или теорија конфликта представља самосталну научну дисциплину која истражује суштину конфликта као таквог, типове конфликта и узроке њиховог настанка (Муравјева 2002).

ног контакта аутора и читаоца, као нека врста спонтаног разговора међу њима (о тим средствима у српском научном тексту в. ниже).

Да би се написао истински дијалогизован текст, кудикамо је важније у конкретном тексту разумети или осетити особности контактне стратегије него памтити средства интимизације излагања. Другим речима, ако нису задовољена основна правила дијалогизованог текста, истински контакт између адресанта и адресата изостаје (Муравјева 2002). За потребе нашег разматрања, додаћемо још само то да се комуниканти у свом говорном понашању придржавају одређених правила везаних за контакт, односно реализују одређену контактну стратегију. Ако су адресант и адресат оријентисани на неједнаке кодексе контактне понашања, неједнаке системе постулата и правила (неједнак њихов скуп и/или неједнаку хијерархију унутар једног скупа, и/или асиметричну њихову реализацију), онда то доводи до конфликта контактних решења¹¹.

2. 4. Најзад, интимизација у текстовима научне прозе може се довести у везу с феноменом *ирелевантности*. Под ирелевантношћу¹² треба подразумевати дигресије које немају непосредну везу с предметом научног излагања. У тим дигресијама осећа се присуство ауторске личности (ауторског ЈА) и оне су карактеристичне, по правилу, за старију научну прозу (обично за ону из XVII–XIX века). Сматра се да савремена научна проза (нпр., у енглеском језику) има тзв. нулту ирелевантност (Швецова 1976: 5). Поједини случајеви ирелевантних дигресија поклапају се с појавом интимизације (у ужем смислу).

На пример, типичан случај „ирелевантног исказа“ и уједно интимизације јесте то кад аутор помиње у научном тексту занемарљиве детаље из властитог приватног живота или кад се, рецимо, обраћа богу (Швецова 1976: 10–13) и сл.

Поређењем стања у савременој научној прози с одговарајућим стањем у претходним епохама могуће је пратити еволутивне промене у употреби језичких средстава за изражавање интимизације. Промене узуса научног стила нераскидиво су повезане с еволутивним променама говорних жанрова. Историјскостилистичка истраживања ове врсте на материјалу српског језика тек предстоје.

Након досадашњег разматрања поставља се критично питање: која је главна функција интимизације као контактне стратегије научног текста? Одговор на то питање нема једнозначан одговор и захтева одговарајуће разграничење улоге адресанта и адресата.

По нашем мишљењу, језичка средства интимизације научног текста пре свега одражавају комуникативну активност адресанта и демонстрирају његову жељу да управља контактом ради остварења властитог корисног резултата. У томе је основна функција интимизације, гледано из позиције адресанта. За адресанта поменути средства имају вишеструки значај. Помоћу њих адресант настоји – и то је главно – да задобије поверење код адресата. Поверљивим и интимним поступком комуницирања с адресатом уопштени саговорник се, такође, подстиче на заједничко вршење радње у жељеном правцу, или се изражава спремност аутора за вршење радње заједно са читаоцима, подстиче

11) Шире о кодексу, постулатима, правилима језичке комуникације и интимизацији излагања у светлу конфликтологије в. у: Муравјева 2002.

12) Дефиниција термина „ирелевантност“ преузета је из: Швецова 1976: 5.

читаочева пажња, наговара читалац да (путем скривених сугестија) прихвати ауторску концепцију, да поверује у научно-стручну компетентност адресанта, да заволи конкретну научно-предметну област и сл.

У оптималном случају интимизација научног излагања може адресату олакшати пријем информација и разумевање текста (основна функција интимизације, гледано из позиције адресата). Међутим, нису ретки случајеви да одређени поступци интимизације изазивају код адресата осећај манипулативне стратегије аутора-научника. Манипулативне структуре интимизације су уобичајена појава у фикционалној литератури, публицистичком и рекламном¹³⁾ дискурсу.

3. Прелиминарном анализом савремене и старије српске научне прозе потврђена је употреба ових традиционалних¹⁴⁾ језичких средстава за интимизацију.

3.1. *Заменица ЈА и глаголи у 1. лицу*¹⁵⁾ *сингулара*, понекад у плуралу (као „сигнали“ о присуству говорног лица, научника). Излагање у првом лицу карактеристично је за испитиване текстове XVIII века, али није свугде подједнако заступљено. Такав поступак срећемо, најчешће, у уводним деловима и/или на завршетку поглавља, нарочито онда кад се сигнализира о преласку на нова питања (из техничких раз-

лога, све примере у овом раду наводимо у савременој графици уз поштовање интерпункције оригинала). Примери:

„Тако сад *хоћу* представити и кратко показати како бива“ [Ари: 71]; „Штоје узрок тому, *саћу* отговорити“ [Физ: 29]; *Zashtobofam u mojemu ovomu Ubavishtenju s Krecsom gjubrenje priporucfio, koje vami dragi Priatelji vechom ftranom nie poznato bilo; zatochuvam i od toga nishto ofobitoga kazati. Znadem dachete umah, dok cfujete, rechi: Krecsje skup ...* [Лан: 29]; „*Ја то напомињем, али неprimam, dok se stvar konačno ne reši*“ [Зем: 11]; „*Navesti ću ovdje samo naobičnije i najvažnije smjese. Smjesu bakra sa zlatom i srebrom spomenuo sam, kako rekoh, već na drugom mjestu*“ [Руд: 64].

Уп. употребу „МИ“ у значењу „ЈА“: „*О том ćemo i mi ovdje štogod napomenuti za porabu u životu [...] Već smo više puta kazali, da je zrak, koji obkoljuje svu zemlju ... [...] Kratkim opisom te sprave i njezine porabe završit ćemo ovaj spis o toplini i njenih pojavih*“ [Топ: 113, 115]; *Imade jošte sijaset raznih vrstih i sustava usporišta vode, kojih mi ovdje ne navodimo, jer gospodar sam ne može bez pomoći inžinira graditi skupe i velike brane i splavnice* [Лив: 35].

Употреба заменице ЈА и глагола у 1. лицу сингулара типична је у случајевима ауторских дигресија, саопштења о путописним утисцима, догађањима, личним емотивним доживљајима и сл. На пример:

13) У структуре интимизације у рекламном дискурсу спадају, рецимо, структуре хумора, структуре парадокса, реминисцентне структуре, игровне структуре, језичке структуре уличног жаргона, алузије на секс (Бородачев 2002). Поменуте структуре доприносе остварењу главног задатка рекламе – натерати реципијента да обави радње у вези с набавком и/или конзумирањем рекламног објекта.

14) О традиционалним средствима интимизације излагања в. у: Бельчиков 1974.

15) Овде изузимамо случајеве употребе глагола у 1. лицу сингулара у значењу „ЈА=свако односно ЈА=сви који обављају конкретну радњу“. То значење се распознаје из ширег контекста (Стојановић 2000: 105). Уп.: „Ракаме, кое хоћу да соберем, поставим у право еден изпод другог, и повучем исподних Линију, после започнем...“ (Ари: 12).

„Ја, при мом путовању у Италију и из Италије у 1786. с' моим ... Учителем Господином Шиме, Доктором медицине, нисам знао у којој земљи небу или рају находио, кад сам у горе Тиролске, Савојутске и Хелветске дошао, и ни ове стране смотрио у којима сам доволством и радостию, онаи луфт којим се обколебљавао, дияо. Любезни читателю опрости, што се ујуси у ова позорствованија; ние ми можно уверити се, да нашој земљи от созданија [...] Немојусе ојомениути ниједног лета, мои година, кое сам у Новом-Саду њрвео ... Сећам се да смо кад кад и врло мокри година имали ...“ [Физ: 15–16].

Као што је познато (Стојановић 2000: 104–105), српска научна проза XVIII и XIX века носи наглашенији лични печат него што је то случај у текстовима из савременог периода. У савременој српској научној прози, кристаллизацијом жанровске нормативности и специјализацијом језичких средстава, манир писања у првом лицу бива увелико потиснут односно замењен маниром „безличног научног саопштавања“. Последње се, по правилу, односи на српску научно-техничку литературу, док је за научне радове у сфери друштвених наука (нпр. у жанру филолошког чланка) карактеристична колебљивост норме, односно нека врста самовоље која се у екстремним случајевима испољава као ауторска самозаљубљеност¹⁶⁾ (прецењена идеја о себи).

Уп. скандалозан пример¹⁷⁾ ауторске самозаљубљености посведочен у српском филолошком чланку с краја XX века: „Испријем да то нису једине стране речи којима се служе ти у чијим је рукама бу-

дућност језика“ [спој еготизма и правописне грешке у исказу у којем се, иронијом судбине, један српски академик брине, тобоже, за судбину српског језика].

Сличних примера излагања у првом лицу (мисли се на српску научну прозу XX века) има још, али се на томе нећемо задржавати јер су такви случајеви описани у: Стојановић 1996, Стојановић 1998.

3.2. Колективно „МИ“ и *илајоли* у 1. лицу *илурала* (неретко са значењем тзв. инклузивног императива). Реч је о појави која је на материјалу научно-уџбеничке литературе српског језика описана у: Стојановић 1989, Стојановић 2000.

Примери из научно-уџбеничке литературе XVIII и XIX века:

Ми видимо да на нашој земљи, у садашња времена ... [Физ: 16]; *Мисмо видели* горе, да Црно-море више воде достае ... [Физ: 26]; *Акофе с' паликом, илли дервенотом фабљом (терлицу зовемо) Лан таре, ласне потерфи* ... [Лан: 23]; **Сазнали смо** ево сада, да је *шљунак, пјесак и муљ* постао ... [...] **Ми знамо**, да све рieke нетеку једнако брзо, а **знамо** и то, да *једна те иста риека* ... [Гео: 136]; **Прорежимо** си до *дна изпунјену бару*, па си **погледјимо**, што **нам** прорез каже. Он **ће нам** се по *прилици тако предочити*, као што **нам** сл. 25 каже. *Најприје ћемо опазити*, како се *напловљене чести нису без икаква реда поредале*. **Ми ћемо видети**, да се је *талог* ... [Гео: 138].

У анализираним текстовима XVIII века нисмо сретали инклузивни императив типа *највишијемо, њојлегајмо*. Уместо тога, посведочили смо један сличан пример употребе. Уп.: „...зато драги мои читателю, *њосмотри самном за егно* на премудро установление Творца нашег ... [Физ: 29].

16) Појава ауторске прецењене идеје о себи посебно је истражена на материјалу српског филолошког чланка у раду: Стојановић 1998.

17) Пример из: Милка Ивић, „О Вуковом и вуковском језику“ (1997), цит. по: Стојановић 1998: 90.

Примери из научно-уџбеничке литературе XIX и XX века: *No da nam bude što jednostavniji posao, izaberimo si samo jednu klisuru [...]* **Popnimo se na našu zelenu pećinu [...]** **Sidimo sada sa pećine k potok** [Geo: 133]; *Найишимо* схему и обележимо стрелице којима одређујемо редослед бројева у размери ... *Одредимо* производ полинома ... [примери преузети из: Стојановић 1989: 132].

150

3. 3. *Израћање* у 2. лицу сингулара (обично са значењем уопштавања), као и употреба *императива* у облику 2. лица сингулара. Примери:

Ал кудсе со дела? Со е у води, окуси пак *ћеуше увериши* [...] То е свакои снаши, секи и баки познато ... Она мете три или четири грумена шећера у едну шолу кафе, пак радае дасе сав шећер унутри раствори, даиои кафа слаћа буде, ал *йочекаи* мало, то независи от *йеде* него от шећера и кафе, акоси сувише шећера у нутра *меиула*, то остане шећер на дну шоле неразтворен [Физ: 8]; *Pri sbrajanju pismenom napisat ćeš pribrojнике jedan pod други tako, da ti јединице dodju pod јединице, desetice pod desetice, stotice pod stotice itd [...]* **Imat ćeš dakle svega 6 stoticalah, 5 deseticah i 9 јединицах ... Sledi otuda: Sbroјit ćeš najpriје јединице, zatim desetice, stotice, itd. - i svotu, koja izidje, ako nema nego јednu samo бројку, napisat ćeš svakiput pod бројке, које si u јedno sbrojio. Ako li u svoti ima две бројке, tad ćeš samo јединице napisati ... a destеice pribrojiti ćeš prvomu sledećemu redu** [Рач: 12–13]; *Na polju pako за vrijeme grmljavice nije добро zakloniti se pod дрво, или ако staneš pod дрво ради кише, nesмијеš stojati управо tik stabla ... jer ако се случајно munja spusti по zidu, može у te preskočiti ... nadalje nevalja за*

vrieme bliskavice naglo iti, да се neuzнојиš, jer ... [Топ: 115]

Треба нагласити да је наведени поступак интимизације (излагање у 2. лицу сингулара, императив 2. лица сингулара) увелико изгубио своју актуелност у научно-уџбеничкој литератури савременог српског језика.

3. 4. *Нейосредно обраћање адресату*, неретко с јаким емотивним набојем („узвичне разговорне¹⁸⁾ интонације“). Примери:

Probajte pako јedanput, мифто да вам земља празна ftoi, pofiatі Lan, Konoplju, Kelj, Ripu, Socsivo, illi друга ove verfti; i recite да-fam lagao, ако велику Korift nebudete imali [...] **Odkudachete, i koim nacfinom тоiliku marhu hraniti, да svakoga Lita sva Polja ureдите, i pofiete?** – **Ravno тоifto јеft Priatelji ! shto по gјubrenju s' Krecsom moxete dobiti ...** [Лан: 31]; **Šteta је за cilo велика, што наші polјodјelci не znadu још služiti се tim bogatstvom mile nam domovine Hrvatske [...]** **S toga се baš radujem, што је vlada Hrvatska strogo zabranila harati šume. Evala joj!** [...] **... šume су neizrecivo bogatstvo по државу. S toga pozor на šume!** [Крм: 5–6]; **Granit. [...]** **Šta би bila zemља бер gora? Tužna slika!** [Geo: 113]; **Molim one, који се ова primjetba тиће, да јаве обćinstvu dosadašnji uspjeh** [Крм: 10]; **Upozorujem те, seljače moj, да им не daješ vruće hrane, јер би им то врло škodilo** [Крм: 18]; **Preporučujem ти, svinjski gnoj не voziš на polје, јер svinјče не probavlja sjemenа od korova ...** [Крм: 27]; **Takova би tvoја zemљica bila, moj seljače, да не имаš volićа, да не имаš kravice [...]** **Ovako ćemo до nečesa doći. Hoćemo ли? Hoćemo; али тек onda, ако се из staroputine dosadanje makneš i ти, hrvatski seljače. На теbi стоји sve. Učеć dakle тебе umnim načinom goјiti govedo, moramo те najpre**

18) Приликом анализе односа „разговорног“ и „научног“ треба бити веома опрезан у извођењу крајњих закључака, посебно кад су у питању старији текстови. То је стога што у старо време (нпр., у XVIII веку) научно мишљење и фикционално (белетристичко) и нису били строго диференцирани (Швецова 1977: 36).

sklonuti na to, da proizvodiš dovoljno dobre krme [Гов: 6]; *Dobro ćeš učiniti, dragi čitaоче, ako taj uvod još jedan put pročitaš i dobro zapamtiš, jer ćeš onda lahko sve razumjeti, o čem je u ovoj knjizi govor* [Топ: 9]; *Любезни читателю ойпросиши, штосе ...* [Физ: 16].

У савременој српској научно-уџбеничкој литератури, примери наведеног типа (обраћање на ТИ, узвичне интонације) нису типична појава, што сведочи о еволуцији жанровских форми научне литературе (то може и треба да постане предмет посебних стилистичких истраживања).

3. 5. Ауторско питање и, најчешће, одговор на њега (тзв. *реџоричка њиџања*). Ово је уобичајени поступак у многим жанровима научне литературе, како у XVIII–XIX веку тако и данас. Међутим, поређењем старијих и савремених текстова откривамо спецификум појединих старијих извора. Реч је о томе да су, рецимо, и у XIX веку постојале стереотипизирани жанровске форме уџбеника које су организоване (од почетка до краја) по шаблону „питање и одговор“. Један од таквих уџбеника јесте *Mali stočar ili kratki nauk o stočarstvu* [Сто]. Уп.:

Pit. *Može li se ratar kod težanja tla osloniti na svoje vlastite sile?*

Odg. *Nemože; on treba tomu i životinje.*

Pit. *Vala li se dakle rataru baviti samo ratarstvom?*

Odg. *On se mora pobrinuti ...* [Сто: 5].

Напоменимо да приказани начин писања уџбеника у данашње време није¹⁹⁾ актуелан.

3. 6. *Позивање на доџа* односно „увођење“ читаоца у (заједнички) религиозни дискурс (лексема *Боџ и/или Творац*), што у савременој научно-педагошкој литератури није актуелно. Примери:

[...] зато драги мои читателю, посмотри самном за едно на премудро установление Творца нашего т.е. познаи Творца твог... [Физ: 29]; **Bog** *je narav nadario posebnimi silami, koje ju tjeraju na to, k čemu je Bogom određena ...* [Топ: 5]; *U početku stvori Bog nebo i zemlju [...]* **Hvala Bogu**, *kod nas uzelo se sa svih strana svraćati brigu i pažnju na ovaj ogranak ...* [Гов: 5]; *Pak zapamti onu zlatnu rieč: Tko sam sebi pomaže, tomu zaista i Gospod Bog pomaže* [Крм: 29]

3. 7. *Појава ирелевантних диџресија* (в. тачку 2. 4.), текстуалних инклузија које на директан или индиректан начин указују, најчешће, на присуство ауторске личности, а тиме и на приватни живот аутора (у ширем смислу). Ирелевантност понекад распознајемо и у савременим научно-стручним текстовима.

Размотримо пример ирелевантности преузет из популарног уџбеника геологије (XIX век), где аутор потанко говори о „безначајним детаљима“ и властитим емоцијама у одељку „Вулкани“. Уп.:

Tu se zaustavimo. *Profesor upita bojažljivim glasom vođu, što on misli, bili se mogli bez ikakve opasnosti popeti do ruba velikom otvoru, da pogledamo dole. Vodja reče, da bi doduše bilo veoma opasno, kada bi vjetar nosio kamenje prema nami, ali ovako da se neimamo ničega bojati, ako smo samo i malo na oprezu. Nije nam to išlo u glavu. Bili smo već prepuni straha, a još sada pogledati u taj zlokobni ponor, to je bila užasna misao! Upitismo po drugi i po treći put vođu, da li je on siguran, da nam se neće ništa dogoditi ...* [Тео: 84].

Уп. елементе путописног приповедања из истог уџбеника: *Htjeo sam se osvjedočiti o nesreći, za koju sam saznao, pa sam se zaputio u Kalabriju. Od razorenog Rozarna*

19) Подразумева се да данас по принципу „питање – одговор“ могу бити састављени материјали за такмичења и квизове, на чему се овде нећемо задржавати.

krenuh divnom okolicom prama Polistenu. Užasno tužno je to putovati takvom bogatom zemljom, a nigdje nevidjeti niti jedne kuće. Gde je prije koja kuća stajala, vidila se sada ruševina i kukakvna koliba sa nekoliko nesretnika [...] Na licu preostalih stanovnika vidio bi samo tugu i nesreću [Geo: 99].

Наведени примери дигресије могу се, у конкретном случају, објаснити јаким упливом елемената популарног у научно-стручни текст, о чему у Предговору цитираног уџбеника [Geo] аутор отворено каже: „*Geologija ima sigurno svojih vrlo zanimljivih strana, a ja sam nastojao, da upravo te zanimljive stvari istaknem, da čitatelj knjigu priljubi*“. То да „*čitatelj knjigu priljubi*“ и јесте један од мотива интимизације научне прозе.

Обично се сматра да савремени научни стил има тзв. нулту ирелевантност (овде се мисли на научни стил енглеског језика, а о томе је већ било речи у тачки 2. 4). Међутим, то не важи за случај савременог српског језика јер смо прелиминарном анализом утврдили и случајеве ирелевантних инклузија, односно огрешења о стилски узус појединих жанровских форми савремене српске научне литературе. Тачније, у оквиру жанра (академског) научног чланка констатовали смо случајеве непримерене интимизације, језичке самовоље (говорне несоцијализованости адресанта – в. доле). Зна се да је тај жанр у данашње време изразито рестриктиван²⁰⁾ у погледу испољавања у њему елемената ауторске приватности. Без обзира на ту неоспорну чињеницу, има аутора који прибегавају језичком насиљу над читалачким аудиторijумом, изазивајући тиме код

читалаца непланирани комуникативни ефекат односно конфликт (в. тачку 2. 3.). Један од антологијских примера непримерене (несоцијализоване) интимизације у савременом српском језику је случај кад адресант у основном тексту академског научног чланка саопштава згранутим читаоцима да он има малу унуку²¹⁾. Уп.:

„Што је тај Влада *каријес*? Неће да ми врати свеску! — објашњавала је узрујано *мојој унуци* њена школска другарица“ [из зборника „О Вуковом и вуковском језику“, 1997; цит. по: Стојанович 1998: 90].

На ову скандалозну изјаву надовезује се још скандалознији ауторски закључак, који започиње самозаљубљено, еготистички и уз дебелу правописну грешку (грешка одсликава крајњи немар јер се ради о другом, допуњеном издању конкретне публикације!). Уп.:

„*Истићем* да то нису једине стране речи којима се служе ти у чијим је рукама будућност језика“ [из зборника „О Вуковом и вуковском језику“, 1997; цит. по: Стојанович 1998: 90].

И тако, наведена илустрација интимизације оставља простор за тумачење: постоји нарцисоидни научник (са прецењеном идејом о себи – Стојанович 1998) и он има унуку (што је у академском научно-м чланку потпуно ирелевантна инклузија) и он је, тобоже, забринут за „будућност језика“, што на крају трагикомично потврђује својом правописном грешком (**Истићем*) у другом и допуњеном издању књиге „О Вуковом и вуковском језику“ (Београд, 1997).

Неке друге ирелевантне текстуалне инклузије истичу у први план елементе ху-

20) О рестриктивности уп.: „[...] специфика проявления индивидуального в научном стиле состоит в том, что она строго ограничена нормами стиля“ (Троянская 1982: 263).

21) И други научници имају, свакако, своје рођаке, али о томе не пишу у основном (!) тексту својих научних радова.

мора. Познато је да хумор може послужити као моћно средство за интимизацију са читалачким аудиторијумом (Бородачев 2002). Тако у стереотипном универзитетском уџбенику²² из ратарства срећемо шалвину графичку илустрацију у чијем потпису стоји двосмислена (можда и непристојна) алузија у вези са шећерном репом: „*Сисај, мој граи, сисај. Твој оџац ѿврди да је ѿо шећер*“ [с. 125; уп.: Стојанович 1999^а: 151]. Сличних примера има још, али нема нарочите потребе да се овом приликом на томе дуже задржавамо.

Наведеним пописом (т. 3.1 до т. 3.7) нису исцрпљени сви случајеви интимизације научног текста. Низ би могао бити настављен. Ми смо издвојили само најбитније и најочљивије структуре у испитиваним научним текстовима старијег периода (XVIII–XIX век) и делима новијег датума (XX век).

Поређењем ситуације у савременој српској научној прози с одговарајућим стањем које смо имали у старијим епохама (XVIII и XIX век) уочавају се промене у употреби језичких средстава за изражавање интимизације. Историјске промене научног стила српског језика, по нашем мишљењу, нераскидиво су повезане с променама (еволуцијом) говорних жанрова. Проучавање интимизације из дијахронијске перспективе требало би да уважава и став о томе да књижевни језик, како с пуним правом истиче Бахтин (1986: 256), није ништа друго до „[...] сложени динамички систем језичких стилова; њихов удео и њихови узајамни односи у си-

стему књижевног језика налазе се у не-престаној промени“.

4. И тако, на крају можемо извести нека уопштавања.

Интимизација у писаној комуникацији представља својеврсни начин зближавања с адресатом. Примењено на научну прозу, интимизација се може сагледавати из више аспеката: било као маркантан случај испољавања дијалошког карактера језичке комуникације, било као спецификум жанровске експресивности научног текста, било као појава из домена језичких конфликта, било као феномен ирелевантности и др. Са становишта опште теорије функционалних система, испоставља се да језичка комуникација у целини (а тиме и интимизација у оквиру писане варијанте научног стила) почива на свеопштем приципу кооперације.

Поређењем стања у савременој српској научној прози с одговарајућим стањем у пређашњим епохама уочавају се промене у употреби језичких средстава за изражавање интимизације. Промене узуса научног стила српског језика нераскидиво су повезане с еволутивним променама говорних жанрова. Разумевање историје развоја говорних жанрова захтева комплексну анализу екстралингвистичких фактора и мултидисциплинарна истраживања текста. Започета испитивања интимизације у српским научним текстовима, нарочито у светлу жанровске експресивности и кроз сваковрсна поређења с осталим стилским варијететима, треба наставити на ширем језичком материјалу.

22) Реч је о уџбенику „Ратарство“, Београд, 1997 (аутора Ђорђа Гламочлије).

summary

Intimacy in Serbian Scientific Prose

Intimacy in written communication is a special way of becoming close with an addressee. Applied to scientific prose, intimacy can be observed from several aspects: either as a distinctive case of expressing of linguistic communication dialogue character, or as a specific item of scientific text genre expressiveness, or as a phenomenon related to linguistic conflict domain, or as a phenomenon of irrelevance, etc. From the point of view of the general functional system theory, linguistic communication as a whole, as well as intimacy within written form of the scientific style, turns out to be based on the universal principle of co-operation.

154

By comparing the state in contemporary Serbian scientific prose with the corresponding one in the previous epochs, certain changes in using of linguistic devices for expressing intimacy can be seen. The standard changes of scientific style of the Serbian language are tightly connected with evolutionary changes of spoken genres. The study of intimacy within the research of Serbian scientific text genre expressiveness should be continued.

Списак цитиране и анализиране грађе

- АРИ — Дамановић В., Нова сербска аритметика или простое наставление къ љсапоу, Въ Млеткаџ, 1767.
- ДУВ — Наставление за сѣателе доувана кралѣвствѣ Мажарске и Галиции, оу Бечѣ, 1790.
- ЛАН — Ubavishтенje od lana i kopolje opravljанja za poljodilce, Budim, 1789.
- ФИЗ — Јанкович Е., Физическое сочинение о изсишениу и раздѣленіу воде у воздухѣ, и изясненіе разливаніа воде из' воздуха на землю, у Лаипсигу, 1787.
- ЗЕМ — Bradaška F., Sravnjivajući zemljopis za više razrede srednjih učionah, Zagreb, 1867.
- ТОП — Kralj G., Toplina i njezini pojavi, Zagreb, 1871 (s. 27, 113–115)
- РУД — Kišpatic M., Slike iz rudarstva. Kulturno-prirodopisne crtice, Zagreb, 1878.
- ГЕО — Kišpatic M., Slike iz geologije. Prirodopisne i kulturne crtice, Zagreb, 1880.
- РАЧ — Računska vežbenica za seoske učionice u cesarevini austrijskoj, Beč, 1863.
- ЛИВ — Eisenthal M., Uputa u ratarstvo. Knjiga 1. Livadarstvo, Zagreb, 1899.
- СТО — Klaić F., Mali stočar или kratki nauk o stočarstvu u pitanjih i odgovorih, Zagreb, 1865.
- КРМ — Vežić N., Krmadarstvo или kako valja svinje gojiti, Zagreb, 1885.
- ГОВ — Kučenjak N., Govedarstvo, Zagreb, 1879.

Литература

- Бахтин 1986: Бахтин, М. М. Эстетика словесного творчества. – Москва: Искусство. – 444 с.
- Бельчиков 1974: Бельчиков, Ю. А. Интимизация изложения. – In: Русская речь. – № 6. – С. 38–43.
- Бородачев 2002: Бородачев, В. П. Структуры интимизации как способ включения в рекламный дискурс адресата (<http://sm.aport.ru/scripts/template.dll?r=%E8%ED%F2%E8%EC%E8%E7%E0%F6%E8%FF&id=18366013&Rt=3&Site=7&SiteID=31512&Base=&Rt=4&Site=7&DocNum=1&DocID=3416051&HID=7>)
- Дускаева 1998: Дускаева, Л. Р. Диалогичность как функциональная семантико-стилистическая категория (ф с с к диалогичности). – In: Очерки истории научного стиля русского литературного языка XVIII–XX вв., т. II, ч. 2. – Пермь: Перм. ун-т. – С. 166–186.

- Кожина, 1986: **Кожина, М. Н.** О диалогичности письменной научной речи. – Пермь: ПГУ. – 91 с.
- Кожина, 1987: **Кожина, М. Н., Дускаева Л.Р.** Выражение диалогичности в естественнонаучных текстах. – In: Стилистика текста в коммуникативном аспекте. – Пермь: Перм. ун-т. – С. 146–152.
- Кожина 1994: **Кожина, М. Н.**, Функционирование лица глаголов и личных местоимений. – In: Очерки истории научного стиля русского литературного языка XVIII–XX вв, т. 1, ч. 1. – Пермь: Перм. ун-т. – С. 231–241.
- Кожина 1998: **Кожина, М. Н.**, Диалогичность как категориальный признак письменного научного текста. – In: Очерки истории научного стиля русского литературного языка XVIII–XX вв, т. 1, ч. 2. – Пермь: Перм. ун-т. – С. 124–166.
- Линк 1994: **Линк, Н. А.** Функционирование глагольных форм в научно-учебных текстах XVIII – первой половины XIX вв. – In: Очерки истории научного стиля русского литературного языка XVIII–XX вв, т. 1, ч. 2. – Пермь: Перм. ун-т. – С. 126–146.
- Муравьева 2002: **Муравьева, Н. В.** Общие особенности контактного поведения. Основные правила, связанные с контактом. Конфликты контактных решений. – In: Язык конфликта. – Москва (<http://www.rusexpert.ru/books/lang/content.htm>)
- Славгородская 1978: **Славгородская, Л. В.** О диалогизации научной прозы. – In: Стиль научной речи. – Москва: Наука. – С. 106–117.
- Славгородская 1981: **Славгородская, Л. В.** О функции адресата в научной прозе. – In: Лингвостилистические особенности научного текста. – Москва: Наука. – С. 93–103.
- Славгородская 1986: **Славгородская, Л. В.** Научный диалог (лингвистические проблемы). – Ленинград: Наука. – 167с.
- Стојановић 1989: **Стојановић, А.** Инклузивни императив у научном стилу руског и српскохрватског језика. – In: Јужнословенски филолог. – Београд. – XLV. – С.127–136.
- Стоянович 1996: **Стоянович, А.** Об элементах эмоциональности в научной литературе (на материале сербского языка). – In: Slavica Tarnopolensia. Лабораторія славистичних студій Тернопільського державного педагогічного інституту. – Тернопіль. – № 3. – С. 5–15.
- Стоянович 1998: **Стоянович, А.** Авторская самооценка в аспекте стереотипизации (на материале сербской филологической статьи). – In: Текст: стереотип и творчество. – Пермь: Перм. ун-т. – С. 75–106.
- Stojanović 1999: **Stojanović, A.** Istraživanje teksta: o interakcijama. – In: Stylistyka. – Opole. – VIII. – S. 193–204.
- Стоянович 1999^a: **Стоянович, А.** Стереотипные компоненты архитектоники научного текста. – In: Стереотипность и творчество в тексте. – Пермь: Перм. ун-т. – С. 130–160.
- Стојановић 2000: **Стојановић, А.** Настанак научног стила српског језика. – In: Рашка (Уредник Миролуб Јоковић). – Рашка. – Бр.34–35. – С.97–110.
- Стојановић 2002: **Стојановић, А.** Функционална стилистика на српском језичком подручју. – In: Стил. – Бањалука–Београд. – Бр.1. – С.79–103.
- Троянская 1982: **Троянская, Е. С.** Лингвостилистические исследования немецкой научной литературы. – Москва: Наука. – 310 с.
- Цветановић 1999: **Цветановић, В.** Култура пословног комуницирања. – Београд: Обележја: Школска књига. – 263с.
- Швецова 1976: **Швецова, О. А.** Явления иррелевантности в английской научной прозе XVIII–XVIII вв. – In: Особенности стиля научного изложения. – Москва: Наука. – С. 3–17.
- Швецова 1977: **Швецова, О. А.** Становление жанра статьи в английской научной литературе. – In: Язык и стиль научной литературы. Теоретические и прикладные проблемы. – Москва: Наука. – С. 34–47